

original scientific article
received: 2014-01-28

UDC 811.163.6'282'367.335.2(497.473)

PODREDNE STAVČNE STRUKTURE V NADIŠKEM IN BRIŠKEM NAREČJU

Danila ZULJAN KUMAR

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Raziskovalna postaja Nova Gorica, 5000 Nova Gorica, Delpinova 12, Slovenija
e-mail: DZuljan@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V prispevku bodo predstavljene podobnosti in razlike v tvorbi odvisniških stavčnih struktur ter rabi konektor-skih sredstev za vzpostavljanje podrednih medstavčnih razmerij med nadiškim in briškim narečjem na eni strani in slovenskim knjižnim jezikom na drugi strani ter primerjava v tvorbi podrednih stavčnih struktur med narečjema, predvsem v smislu vpliva italijanske in furlanske stavčne gradnje. Čeprav sta si narečji, ki se govorita na zahodnem slovenskem narodnostnem ozemlju, izvirno podobni – prištevamo ju v beneškoslovensko podskupino primorskih narečij –, pa sta danes pod vplivom dveh knjižnih jezikov: nadiško, ki se pretežno govori v Italiji, italijanskega, in briško, ki se pretežno govori v slovenskem delu Brd, slovenskega. Zato bo opazovan tudi vpliv obeh knjižnih jezikov na obravnavani narečji.

Ključne besede: nadiško narečje, briško narečje, podredne stavčne strukture

LE PROPOSIZIONI SUBORDINATE NEI DIALETTI DEL NATISONE E DEL COLLIO

SINTESI

Il presente contributo tratta le somiglianze e le differenze nella formazione delle strutture dipendenti e nell'uso dei mezzi connetivi per la formazione di proposizioni subordinate tra il dialetto del Natisone e il dialetto del Collio da una parte e dello sloveno standard dall'altra, nonché la comparazione della formazione delle proposizioni subordinate tra i due dialetti, soprattutto per quanto riguarda l'influenza della formazione di proposizioni subordinate nella lingua italiana e friulana. Sebbene i due dialetti, parlati nella parte occidentale del territorio nazionale sloveno, siano della stessa origine – formano il sottogruppo veneto sloveno dei dialetti litorali – oggi sono influenzati dalle due lingue standard: il dialetto del Natisone, che si parla maggiormente in Italia, dalla lingua italiana, invece il dialetto del Collio, che si parla principalmente nella regione del Collio sloveno, dalla lingua slovena. Per questa ragione verrà osservata anche l'influenza delle due lingue standard sui due dialetti in oggetto.

Parole chiave: il dialetto del Natisone, il dialetto del Collio, le proposizioni subordinate

UVOD¹

Nadiško narečje se govori ob reki Nadiži in njenih pritokih v vzhodni Benečiji v Italiji ter na Livku v Sloveniji. Briško narečje se govori v slovenskem delu Brd, v Italiji pa v vaseh Števerjan, Oslavje, Jazbine, Plešivo in Ceglo, medtem ko v zahodnih briških vaseh Mirnik (Mernicco) in Dolenje (Dolegna del Collio) že skoraj popolnoma prevladuje italijanščina.²

Do danes je bilo o obeh narečjih objavljenih več jezikoslovnih raziskav,³ vendar so se pretežno navezovali na glasoslovje in deloma oblikoslovje, medtem ko je raziskav skladenjske problematike manj.⁴

Namen prispevka je predstaviti gradnjo podrednih stavčnih struktur v obravnavanih narečjih primerjalno z gradnjo enakih stavkov v slovenskem knjižnem jeziku. Predstavljene bodo podobnosti in razlike v tvorbi odvisniških stavčnih struktur ter raba konektorskih sredstev za vzpostavljanje podrednih medstavčnih razmerij med nadiškim in briškim narečjem na eni strani in slovenskim knjižnim jezikom⁵ na drugi strani ter primerjava v tvorbi podrednih stavčnih struktur med narečjema, predvsem v smislu vpliva italijanske in furlanske stavčne gradnje oziroma slovenskega knjižnega jezika. Čeprav sta si narečji izvorno podobni – prištevamo ju v beneškoslovensko podskupino primorskih narečij –, pa sta danes pod vplivom različnih (knjižnih) jezikov: nadiško, ki se pretežno govori v Italiji, italijanskega in furlanskega, in briško, ki se pretežno govori v slovenskem delu Brd, slovenskega. Zato bo opazovan tudi vpliv teh jezikov na obravnavani narečji. Nadiški zgledi bodo zajeti iz časopisov *Novi Matajur* in *Novi glas*, briški zgledi pa iz besedil, ki sem jih posnela in zapisala avtorica prispevka. Nadiški zgledi bodo navedeni citatno, briški pa v poenostavljeni fonetični transkripciji.

OSEBKOV ODVISNIK

Osebkov odvisnik je samostalniški stavek, ki v povedi nastopa v vlogi stavčnega osebkka h glavnemu ali nadrednemu odvisnemu stavku. V slovenskem knjižnem jeziku ga uvajajo naslednji konektorji: veznika *da* in *ali* (namesto tega tudi členek *če*) ter vprašalni in oziralni

zaimki (SS, 2000, 638). V nadiškem in briškem narečju pri tem ni bistvenih razlik,⁶ če odštejemo izgovorne različice (*de/br. da* 'da', *ki* 'kaj', *kar* 'kar') ter konektorja *tek* v nadiškem in *tist ki* 'kdor' v briškem narečju.⁷

*Lepua bi blo, **da** bi si usi lepua zastopli, ma ni zmeran takua.* [br.]

*Lepuo bi blo, **če** bi se an furlanski zbori navadli al-manjku adnu slovensku piesam.* [nad.]

*Mi prau ni blo nač jasno, **ki** če miat od mene.* [br.]

***Kar** je jau gaspodar, tiste je muorlo bit.* [nad.]

*Si nan ni zdialo prau, **kar** je ratlo, ma intanto smo mogli uzat takua ku blo.* [br.]

Tek nie imeu te pravega lumina, se ga je sam naredu voz koranja al oblice. [nad.]

***Tist ki** ja uazu s kualan, ju ja ša kar dobro odnesu.* [br.]

PREDMETNI ODVISNIK

Predmetni odvisnik je samostalniški stavek, ki nastopa v vlogi stavčnega predmeta h glavnemu ali nadrednemu odvisnemu stavku. Kakor nestavčni predmet je lahko v različnih sklonih, najpogosteje v tožilniku ali rodilniku. V knjižnem jeziku ga uvajajo: veznik *da*, vprašalni členek *ali* (pogovorno tudi *če*), vprašalni in oziralni zaimki (SS, 2000, 639). Če zanemarimo izgovorne različice, se konektorska sredstva v briškem in nadiškem narečju ne razlikujejo od knjižnega jezika: *de/br. da* 'da', *al* 'ali', *duo/br. duā* 'kdo', *zaki/br. zaki* 'zakaj', *kakuo/kuo/br. kakua* 'kako', *keri/a/o/br. kak* 'kateri', *kar/br. kar* 'kar'. Drugačna je le oblika vprašalnega zaimka *koliko* in v briškem narečju vprašalnega zaimka *kaj*. Oba imata obliko *ki*, *kaj* v briškem narečju tudi *kā*.

*Ma sa tua ja nemoguače, **da** si sama nabrala tarkaj čariašnj.* [br.]

*Prašu nas je, **al** darži lepua cierku.* [nad.]

*Pole smo začal pa misalt, **duā** tist uas bo uazu.* [br.]

*Sem se vprašu, **zaki** an na Tarčmunu se na denemo kupe.* [nad.]

*Puno nam je monsinjor Paskval Gujon še poviedu, **kakuo** muormo daržat žive naše korenin.* [nad.]

1 Prispevek je zapisan v vnašalnem sistemu ZRCOLA, ki ga je na ZRC SAZU razvil dr. Peter Weiss.

2 O poteku italijanizacije v zahodnih Brdih glej Marušič (2013, 107–128).

3 Obsežen seznam jezikoslovne, etnološke in druge literature o Beneški Sloveniji do leta 1994 je objavljen v Dapit (1995). Pregled literature je naveden tudi v Zuljan Kumar (2001).

4 Največ se s skladnjo nadiškega narečja ukvarja Skubic (1970/71, 1990, 1991, 1997), in sicer v povezavi z vplivom italijanščine in furlanščine na skladenjski sistem nadiškega narečja, deloma tudi Spinozzi Monai (1996, 1998). Skladenjska vprašanja nadiškega in briškega narečja pa so obravnavana v delih Zuljan Kumar (2001, 2001/2002, 2002, 2003, 2004, 2008).

5 Poleg kategorizacije stavčnih odvisnikov, kot jo poznamo v Toporišičevi *Slovenski slovnici*, bo primerjalno predstavljena tudi kategorizacija stavčnih odvisnikov v Quirkovi slovnici angleškega jezika (2008).

6 Namesto veznika *ali* se uporablja le členek *če*.

7 Kjer med narečjema v rabi konektorjev ni razlik, zglede navajam iz enega ali drugega narečja. Kjer so razlike, zglede navajam za vsako narečje posebej.

8 Pri konektorskem sredstvu *tist ki* je kataforična funkcija za razliko od konektorjev *tek* in *kdor* izražena eksplicitno. Sicer pa imajo vsi oziralni zaimki v funkciji konektorjev dve funkciji: konektorsko (vezniško) in kohezivno, kar pomeni, da so uporabljeni v vlogi navezovalnih prvin, tako kataforičnih kot anaforičnih.

Če ti videš, **kuo** je gorkà, **altrokè** naše ženske. [nad.]
 /.../ z Ano Petronovo smo pogledal, **kere** kraje muo-
 remo ogledat. [nad.]
 /.../ an na pozabeta na vse tiste, **kar** vam je priet
 storlo tarpiet. [nad.]
 Od sada napri bota muorli dokazat, **ki** dost vajata
 zaries. [nad.]
 Še tua poviam, **kə** me ratało ankrat. [br.]

Nedoločniški polstavek v vlogi predmetnega odvisnika

Razlike med slovenskim knjižnim jezikom ter nadiškim in briškim narečjem v tvorbi predmetnega odvisnika so pri rabi nedoločniških polstavkov.⁹ Ti so sicer v slovenskem knjižnem jeziku poznani, vendar so v rabi veliko manj pogostni. Pogostost strukture v nadiškem in briškem narečju lahko pripišemo vplivu italijanščine in furlanščine,¹⁰ v katerih nedoločniški polstavek predstavlja enega od dveh možnih načinov tvorbe predmetnega odvisnika (Dardano – Trifone, 1999, 452, Zof, 1999, 132). Glede na to, da je struktura v slovenskem knjižnem jeziku in slovenskih narečjih možna, ne gre za prevzem jezikovnega vzorca gradnje podredne strukture, ampak za to, da se je raba obstoječe strukture verjetno razširila pod vplivom pogostosti rabe enake strukture v stičnem jeziku. Pogostost rabe pa spada med jezikovne dejavnike, ki pospešujejo širjenje vzorcev (Aikhenvald, 2007, 27), in sicer po načelu: bolj, kot je struktura v jeziku A pogosta, verjetnejša je njena širitev v stični jezik (prav tam, 29). Aikhenvald tak način jezikovnega vplivanja imenuje okrepitev rabe obstoječe strukture zaradi jezikovnega stika (prav tam, 22).

Lietos se moreta an troštat **ušafat to pravo ljubezen**. [nad.]
 Smo gladli **lošt notar tarte**, tan čiaki sa bli priat ualke. [br.]

PRILASTKOV ODVISNIK

To je poseben tip odvisnika, ki se od ostalih loči po tem, da: a) ne razvija stavka, ampak najpogosteje samostalniško zvezo,¹¹ b) ne dovoljuje praznega konektorskega mesta in c) konektor in odnosnica sta praviloma vedno v stičnem položaju (Cazinkić, 2001, 29), pri čemer je odnosnica vedno pred relativnim konektorjem (Kodrić, 1995, 21). Glede na pomensko določanje jezikovnega izraza, ki je njegova odnosnica, se prilastkovi odvisniki ločijo na dva tipa:

- omejujoči (določujoči) prilastkov odvisnik, ki zo-
 žuje pomenski obseg svoje odnosnice

- neomejujoči (nedoločujoči) prilastkov odvisnik, ki
 na pomenski obseg svoje odnosnice ne vpliva.

Pri prvem tipu je v izhodišču besedilna prвина, ki jo šele prilastkov odvisnik natančno določi, pri drugem tipu pa je v izhodišču prav tako besedilna prвина, a prilastkov odvisnik prinaša le dodatno informacijo o njej (Kodrić, 1995, 26). Vrsti odvisnikov se razlikujeta še v tem, da v prvem primeru prilastkov odvisnik skupaj s svojo odnosnico tvori celovito enoto, kar dokazuje možnost pretvorbe odvisnika v določilo imenske zveze:

Otroci so dobili žogo, ki je imela rdeče pike na modri podlagi. > Otroci so dobili modro žogo z rdečimi pikami.

V drugem primeru pa je mogoča pretvorba v priredno zvezo ali samostojni stavek. To pravzaprav nakazuje le formalni status odvisnega stavka (Kodrić, 1995, 25–28).

Prinesla je jagode, kar je bilo za nas otroke takrat kot danes čokolada, če ne še več. > Prinesla je jagode. To je bilo za nas otroke kot danes čokolada, če ne še več.

Primeri za določujoči prilastkov odvisnik (prvi tip) v nadiškem in briškem narečju:

Van muoran poviedat no rieč, **ki daržin tu sebe že nomalo cajta**. [nad.]
 Tist dan vsa vas se je parpravjala za bit sparjetna an gor po trideset stopenj, **ki pejejo v cierku**, so bli položeno važi bielih rož, **ki se kličejo nevieste**. [nad.]
 Ja bla na kuxarca, **ki sə klicla Neška**. [br.]
 Smo mial numalo aldi, ma malo, **kə bluə prau zaviədnix, kə so pulitiku poznal**, sa bli že stariš. [br.]

Primeri za nedoločujoči prilastkov odvisnik (drugi tip) v nadiškem in briškem narečju:

Puno liet sta živiela v Dolegnano, **kjer ona je daržala oštarijo**, seda pa uživata v mieru zaslužen penzjon v liepi hiši v San Giovanni. [nad.]
 Alora votsto tiste zadruge, **kə sə ju vodli tist Ludvik Zorzut an tistix par modrix aldi to, sə uzal**. [br.]

Elipsa anaforičnega zaimka

Posebnost oziralnih konektorjev je, da poleg vzpostavljanja konektorske zveze vzpostavljajo tudi navezo-

9 Nedoločniški polstavek je ena od petih neosebnihi glagolskih (nedoločniških oblik) v slovenskem jeziku. Jedro polstavka je neosebna glagolska oblika (deležje, deležnik ali nedoločnik), pridevnik ali samostalnik (SS, 2000, 632).

10 V briškem narečju je struktura rabljena veliko manj kot v nadiškem narečju, kar kaže na vpliv romanske gradnje stavka v nadiškem narečju.

11 Lahko razvija tudi pridevniško zvezo (Kodrić, 1995, 25).

valno razmerje, ki je vsebovano v samem konektorju.¹² V slovenskem knjižnem jeziku so izjema prilastkovi odvisniki, uvedeni s konektorjem *ki*, pri katerih je anaforično navezovanje v neimenovalniških sklonih vzpostavljeno z zaimkom.¹³ Oziralni zaimek *ki* je pravzaprav samo »uvajalni oziralni zaimek« (Cvetko Orešnik, Orešnik, 2009, 79), saj je nosilec ključnih informacij spremljajoči osebni ali svojilni zaimek. Ta se navezuje na odnosnico v nadrednem stavku, s katero se ujema v spolu in številu ter je stavčni člen v oziralnem stavku (prav tam).

Nadiško in briško narečje zaimka *kateri* ne pozna, v rabi je le oziralni zaimek *ki*, toda za razliko od knjižnega jezika v nadiškem narečju anaforičnega navezovanja ne poznajo, v briškem narečju pa najdemo primere z anaforičnim zaimkom in primere z izpustom zaimka, kar verjetno kaže na vpliv slovenskega knjižnega jezika. Pri primerih z izpustom anaforičnega zaimka gre za vrsto skladišne interferenice, ki jo lahko imenujemo prenos skladišnega vzorca ali »slovnično kopiranje« (Heine, 2008, 37), v našem primeru iz italijanščine in furlanščine.¹⁴

Dvie parjatelce sta šle v gostilno, kuazale dva kafè an začele se poguarjat gor mez sude, ki sta 0 zaslužile tele zadnje lieta. [nad.]

Tiste tarte, ki smo 0 ložli norka, sa začənli zdaj dialat. [br.]

Poleg oziralnega *ki* se v vlogi konektorja prilastkovega odvisnika v nadiškem in briškem narečju pojavljajo tudi veznika *ku* 'kot', *de/br. dā* 'da' ter oziralni *kjer/br. čiaki* 'kjer'

Kadar nam pride v roke tako liepo pismo, ku tele tle, se nam zdi, de se nam sonce posmeje. [nad.]

Sem sanju tajšne garde reči, diela, de smo se vsi trudil an vsi smo hitiel dielat. [nad.]

Tist varx, čiaki sa zdaj xiše, smo mial rošt za picone, sa šil čiašpe gor. [br.]

PRISLOVNI ODVISNIKI

Prislovni odvisniki so stavčna prislovna določila h glavnemu ali nadrednemu odvisnemu stavku. Mednje prištevamo prostorski in časovni odvisnik ter odvisnik količine časa.

Prostorski odvisnik

Prostorski odvisnik je stavčno določilo prostora h glavnemu ali nadrednemu stavku. S pomenskega vidika zaznamuje položaj nahajanja in smer gibanja.¹⁵ Uvajajo ga oziralni prislovi prostora; v knjižnem jeziku *kjer, kamor, od koder, koder, do koder*, v nadiškem in briškem narečju pa poleg *kjer/br. čiaki* 'kjer' še: *kjerki/br. čiarki* 'kjer', *odkjer/br. otčiaki* 'odkoder', *kamar/br. kamarki* 'kamor'.

Na koncu pa so se usi kupe ušafal an lepuo zarobil tel dan v osmici, kjer so jim le napri ponujal domače dobruote. [nad.]

Tən, otčiaki sən jəst dama, s tiste xiše, nəş jə blo puxno otuək. [br.]

Pujdən, kamarki pujdmə usi. [br.]

Časovni odvisnik

Časovni odvisniki imajo v povedi funkcijo stavčnega prislovnega določila časa h glavnemu (ali nadrednemu stavku). S pomenskega vidika vzpostavljajo časovno vez med dogodkom, opisanim v odvisnem stavku, in dogodkom, ki ga zaznamuje glavni stavek.¹⁶ Dogodek iz glavnega stavka je glede na dogodek, ki je ubeseden v odvisniku, časovno lahko predhoden, kasnejši ali sočasen (Quirk et al., 2008, 1080).¹⁷ Časovna konektorska sredstva se v knjižnem jeziku delijo na tista, ki so rabljena večinoma za enkratno dejanje (*ko, brž ko, čim, potem ko, medtem ko, preden*), ter na tista, ki so rabljena za večkratno ali običajnostno dejanje (*kadar, kadar*

12 Pripelji otroka, s katerim sem govorila. Nisem vedel, o katerem načrtu smo se pogajali.

13 V imenovalniku sicer mesto anaforičnega nanašanja ostaja prazno, kohezivna vez z glavnim stavkom pa se vzpostavlja z morfemi glagolskega ujemanja (z glagolsko končnico).

14 V italijanščini in furlanščini oziralnik *che* 'ki' ne združuje navezovalne in vezniške funkcije, pač pa je v prilastkovem odvisniku le v funkciji slednje.

15 Krajevni odvisnik lahko izraža tudi nasprotje (Quirk et al., 2008, 1087): *Kjer sem jaz videl samo neobljudenost, so oni videli ogromno znakov življenja*. V slovenščini veznik *kjer* lahko zamenjamo z *medtem ko* in s tem pretvorimo krajevni odvisnik v časovni (*Medtem ko sem jaz videl samo neobljudenost, so oni videli ogromno znakov življenja*).

16 Pomenske vloge posameznih tipov podredij so lahko tudi prekrivne. Pomenska vloga časovnega odvisnika je v določenih primerih prekrivna s pomensko vlogo pogojnega in krajevnega odvisnika: *Ko je dim, je tudi ogenj* = *Če je dim, je tudi ogenj* = *Kjer je dim, je tudi ogenj* (Quirk et al., 2008, 1087).

Pomenska vloga časovnega odvisnika je lahko prekrivna tudi s pomensko vlogo dopustnega odvisnika: *Opravljali so, ko bi morali delati* = *Opravljali so, čeprav bi morali delati* (Quirk et al., 2008, 1085).

17 Časovnega odnosa ne vzpostavljajo samo konektorji. Quirk (2008, 1080, 1452) za angleščino navaja tudi druga sredstva, ki jih za vzpostavljanja časovnega razmerja uporablja tudi slovenščina ter obravnavani narečji: 1. glagolski vid: *Jedel sem, ko je nekdo potrkal na vrata*, 2. pomen glagolov v zvezi: *Prehladil sem se in smrkal sem*, 3. prislovi: *Najprej sem pojedel, potem sem bral časopis*, 4. predložne zveze: *S projektom se ukvarjam že celo leto in končati ga moram do januarja, ko bom odšel v Združene države za mesec dni*, 5. samostalniška besedna zveza; *S tem delom sem bil zadovoljen, prejšnja služba pa mi ni ustrezalo*, 6. členki: *Ko sem se vrnil, je že odšel*.

koli). Ta razlika je v nadiškem in briškem narečju včasih zaznavna (prvi trije zgledi), vedno pa ne (zadnja dva zgleda) SS (2000, 641).

An sedà, **ki** 'ko' smo zaviedal za telo novico, se veselmo tudi vsi mi, ki lepuo poznamo Marina an Chiaro. [nad.]

Ni an ni tiàu jət damu, **dočiaki** 'dokler' ni spraznu cialu buču. [br.]

Priet ku se jo dene ču foran pejč, se nardi s škarjam križ nad njo. [nad.]

Jə pərnəsla moja sesta jīəst mi, **kə** 'ko' jə xodila u šuəlu. [br.]

Kər sən jəst končala šuəlu, ni blo saudu za jət napri. [br.]

Sicer pa se raba konektorskih sredstev v obravnavanih narečjih ne razlikuje od knjižnega jezika. Drugačne so le izgovorne različice nekaterih veznikov; najbolj odstopa veznik *ko* z izgovorno različico *ki/kə*, v Brdih tudi *kət*, ki se lahko uporablja tudi v frazeologizirani zvezi skupaj s prislovnim *potem*,¹⁸ namesto *odkar* se v briškem narečju govori *otkətki*, lahko tudi v zvezi s členkom že, kadar ima različici *kar/br. kər* ter *kərki*.

V teli vasi sta živiela, **potlé ki** sta se varnila iz Belgije, kamar Bepic je biu šu kopat karbon. [nad.]

Kə smo xodil u šuəlu, smo mial təvəršone čərne an biəu golar. [br.]

Pole, **kət** sə bli čiəšpe spenčane, smo mial take kəsone valike an smo jəx ložəl notər. [br.]

Obujte smo mial pa cəvatce, take xlodəste, **kər** jə biu dəš. [br.]

Priet ku si luəže čərno gruəzdje v kalater, muəre stat numalo dni na tropinix. [br.]

Uəlke smo bral novembra miəscə, **kərki** pəršu suəj cajt. [br.]

Odvisnik količine časa

Odvisnik količine časa ima vrednost stavčnega prislovnega določila količine časa h glavnemu ali nadrednemu stavku in odgovarja na vprašanje koliko časa, v kolikšnem času (SS, 2000, 641). V slovenskem knjižnem jeziku ga uvajajo konektorji *dokler*, *odkar*, *kar* in *da*, v nadiškem in briškem narečju pa *kar* 'kar', *dokjer*, *dok/br. dokər/dočiaki* 'dokler' ter že *odkar/br. že odkər* 'odkar'.

Kər puəmnən, mi smo jəyral jəyre. [br.]

Bepic je ostu sam tam doma, **dokjer** nie huduo zbo-lieu. [nad.]

Svet Ivan ne pride, **dok** ne puojdemo spat. [nad.]

Zdaj, **dokər** ni blo dāža, smo plasli 'plesali' an pole smo pəršli damu usa ku oblite dindje. [br.]

Že odkər sem bla mikana, sem nimar čula tolu datu. [nad.]

LASTNOSTNI ODVISNIKI

Lastnostni odvisniki so lastnostna stavčna prislovna določila h glavnemu ali nadrednemu stavku. Mednje spadajo: (pravi) načinovni, primerjalni, mere oziroma količine in posledični odvisnik (SS, 2000, 641).

Načinovni odvisnik

V knjižnem jeziku ga uvaja konektor *ne da*, lahko tudi *kot* ali *kakor*, *ko*.¹⁹ V pregledanem gradivu nadiškega in briškega narečja smo našli samo konektorsko zvezo *brez de/br. brez dā* 'ne da'.

/.../ če ne se bomo samo juokali, **brez de** bi kaj nucnega nardili. [nad.]

Sən ležu u fasalu, me lizu pəs, **brez dā** bi ga mogu ustaft. [br.]

ki je v briškem narečju rabljena pogosto, v nadiškem narečju pa je veliko manj zastopana kot iz italijanščine in furlanščine prevzeta struktura *brez* + nedoločniški polstavek.²⁰

Cajt, ku Nediža teče **brez se mai ustavt** an **brez se pouarnit**, ma niemamo ku nu pest an vičkrat ga n-nucnu trosima po sviēte. [nad.]

Primerjalni odvisnik

Primerjalni odvisnik je najznačilnejša oblika lastnostnih odvisnikov. Izraža enakost, podobnost in neenakost česa s primerjanim. Kadar izraža umišljeno dejanje, se tak odvisnik razširi z *da*: *Bilo mu je, **kakor dā** je iz daljave segla mladost in se ga nežno dotaknila* (SS, 2000, 442–443, 642.) Soodnosna beseda v glavnem stavku je *tako*; lahko je zastopana eksplicitno ali le implicitno. Na primer: *Moja hči se smeje (**tako**) pristrčno, **kot** sem se znala tudi sama smejati v njenih letih*.

Sicer pa primerjalni odvisnik v knjižnem jeziku uvajajo primerjalni vezniki *kot*, *kakor*, *ko*,²¹ *kot dā*, *kakor dā*. V pregledanih nadiških in briških besedilih smo našli le veznik *ku* 'kot'.

Jih na zluodi ustave, ne za dielo, an tut če se rajma jo zadrinkat šele, **ku** kar so ble takale mlade. [nad.]

18 SS (2000, 427) zveze takega tipa (to je prislov/členek + veznik) imenuje večbesedni enodelni veznik.

19 Primer: *Vreščal je, ko dā bi bi zmešan*.

20 Strukturo pozna tudi briško narečje, vendar je v rabi manj pogosta kot v nadiškem narečju. *Sa rekli, dā boj jəyral, ma pole sa si ujezli an smo šli damu brəs videt nāč, nāč nən nis pokazli*. [br.]

21 Ko SS (2000, 442) obravnava kot ljudsko različico veznikov *kot* in *kakor*.



Slika 1: Čarni Varh/Montefosca z Matajurjem v ozadju, Beneška Slovenija. Foto: Špela Ledinek Lozej, 2014, ISN ZRC SAZU.

Posledični odvisnik

S pomenskega vidika izraža posledični odvisnik posledico dejanja, ubesedenega v glavnem ali nadrednem stavku, zato je poved s tem odvisnikom možno pretvoriti v vzročno zvezo, pri čemer prejšnji podredni stavek postane glavni in obratno.

*Takuo smiešna je bla zgodbica, **de** voz nje so nardil maškero, ki se donas vide po naših dolinah za pust.* [nad.]

***Ker** zgodbica je bla takuo smiešna, voz nje so nardil maškero, ki se donas vide po naših dolinah za pust.* [nad.]

V knjižnem jeziku posledični odvisnik uvajajo veznik *da*²² in frazeologizirani zvezi *tako da* in *toliko da* (SS, 2000, 642). V nadiškem in briškem narečju v tem oziru ni posebnosti. Uporabljajo se ista konektorska sredstva, le njihova izgovorna različica je drugačna: ve-

znik *de* in sestavljeni veznik *takuo de/br. takua da* 'tako da' ter *tarkaj de/br. tarkaj da* 'toliko da'.

*Puno med telimi na žalost so umerali še mladi, **takuo de** se nieso mogli oddolžit, kar je špindala družina za njega šuolanje.* [nad.]

*Tst uas sa nagnu, **tarkaj da** nis usi popadli dol ž njaga.* [br.]

VZROČNOSTNI ODVISNIKI

Med vzročnostne odvisnike prištevamo: vzročni, namerni, pogojni in dopustni odvisnik (SS, 2000, 643). Primere vseh smo našli tudi v pregledanih nadiških in briških besedilih.

Vzročni odvisnik

Vzročni odvisnik je stavčno prislovno določilo h glavnemu ali nadrednemu stavku, pri čemer se »vzročni del besedila povezuje z delom besedila, ki se glede na vzrok kaže kot njegova posledica« (Velčič, 1987, 95). S pomenskega vidika je pomembna tudi časovna predhodnost dejanja, upovedenega v odvisnem stavku, glede na dejanje, upovedeno v glavnem stavku (Quirk et al., 2008, 1103). V slovenskem knjižnem jeziku podredni vzročni stavek uvaja veznik *ker*, pogovorno pa tudi *ko* in *ki*.²³ Vzročno podredje se da spremeniti v posledično, pri čemer se formalni odnos podrednosti zamenja.²⁴ Pretvoriti se ga da tudi v vzročno priredje, vendar pride pri tem do zamenjave naravnega zaporedja.²⁵ Primer: **Ker je deževalo, sem vzela dežnik.** : *Vzela sem dežnik, kajti deževalo je.*

Razmerje posledica – vzrok, to je zamenjano naravno zaporedje, omogoča izbor prirednega ali podrednega veznika, medtem ko razmerje vzrok – posledica priredne zveze ne omogoča (Gorjanc, 1998, 378).

*Pri nas je bilo hladno, ker je v Alpah zapadel sneg. = Pri nas je bilo hladno, kajti v Alpah je zapadel sneg. Ker je v Alpah zapadel sneg, je bilo pri nas hladno. = *Kajti v Alpah je zapadel sneg, je bilo pri nas hladno.*

22 Veznik *da* lahko uvaja tako posledični kot namerni odvisnik. Razlika med njima, ki jo Quirk (2008, 1108) sicer navaja za angleščino, vendar je sprejemljiva tudi za slovenščino, je pomenske narave. Posledični odvisnik namreč prikazuje stanje *tako*, kot je, namerni pa *tako*, kot domnevamo, da je. Oba odvisnika izražata rezultat, toda v prvem primeru je ta že dosežen, v drugem pa želen: *Plačali smo mu takoj, **da je odšel zadovoljen*** (posledični odvisnik), *Plačali smo mu takoj, **da bi odšel zadovoljen*** (namerni odvisnik).

Druga stvar, ki ju razlikuje, je pojavljanje prislovnega konektorja ob vezniku *da*. V prvem odvisniku se ob *da* implicitno ali eksplicitno postavi prislovna beseda *tako*, v drugem pa se ob *da* implicira *zato*:

*Plačali smo mu takoj, **tako da** je odšel zadovoljen. Plačali smo mu takoj, (**zato**) **da** bi odšel zadovoljen.*

23 Prvi izraža nekako ozirnost, drugi pa prilastkovnost (SS, 2000, 644).

24 Zgled je naveden pri posledičnem odvisniku.

25 Velčič (1987, 95) naravno zaporedje definira kot zaporedje vzrok – posledica. To zaporedje je vezano na spoznavanje dogajanja v predjezikovni zaznavni izkušnji govorca. Na primer: *Ker je padal dež, se je Marko zmočil*. Zamenjava naravnega zaporedja v besedilu lahko zaradi zamenjave zapovrstja spoznavanja dogajanja ali pojava v predjezikovni spoznavni izkušnji govorca (pa tudi poslušalca) povzroči probleme v razumevanju sporočila.

V slovenščini ne ločujemo konektorskih zvez na vzročne v ožjem pomenu besede in zveze utemeljevalna oziroma razloga.²⁶ Najbrž je vzrok za to treba iskati v rabi istih konektorskih sredstev.²⁷ Le pri vezniku *saj* SS (2000, 440) poudarja, da v nasprotju z veznikoma *zakaj* in *kajti* »nekako poudarja razlog ali motiv za vsebino jedra vezniške zveze«.²⁸

V nadiškem in briškem narečju vzročni odvisnik uvaja veznik *ker*, ki ima narečno različico *ki/br. kə* ter frazeologizirane konektorske zveze nad. *zavoj ki* in 'zavoljo *ker*', br. *zarat tega ki* (s skrajšano različico *zarad ki*) 'zaradi tega *ker*' ter *zatuo ki/br. zatuə ki* 'zato *ker*'.

An tudi one so ble bogatija tan par hiš, ki so dielale, so varvale otroke. /.../ [nad.]

Organizatorji so poskrivš zamašil tan za valiže no malo paketu kafeta, zavoj ki tistega cajta so bli stiski v uvozu v cieli Jugoslaviji. [nad.]

Ma mi nismo živial slabo, zarat tega ki muaj tata biu pridən, skərbu za otuək.. [br.]

Tuk pa taka ponudba je bla sparjeta, hiša se je šerila v posestvu, zatuo ki strici so bli velika bogatija. [nad.]
Obedən se ni zmislil, kam graš na nadiaju, zatuə ki ni blo liarce za jat na oštarije. [br.]

SS prislovna konektorja *zaradi tega* in *zato* definira kot soodnosna izraza v nadrednem stavku, katerih vloga je razločneje pokazati, za katere vrste odvisnik gre (SS, 2000, 637). Primeri: *Prišel je zato* (s tem *namenom*: namen), *da bi vam pokazal*, *Šel sem zato* (zaradi tega: vzrok, razlog), *ker so me prosili*. V takem primeru je veznik enodelni, soodnosna beseda se lahko izpusti. Na drugem mestu pa SS opozarja na razliko med enodelnim veznikom s soodnosno besedo ter večbesednim enodelnim veznikom, sestavljenim iz prislova ali členka in veznika (*zato da*, *zato ker*, *češ da* idr.) ter iz predloga, kazalnega zaimka in veznika (*kljub temu da*, *pred tem*

ko, s tem *da* idr.) Primer: *Da, jaz sem to napravil, zato ker si nisem mogel več pomagati* (SS, 2000, 426–428).

Pregled nadiških in briških besedil je pokazal da besede *zato*, *zaradi tega* in *zavoljo tega* praviloma niso nikoli uporabljene kot soodnosne besede v glavnem stavku, ampak vedno kot del frazeologiziranega konektorskega sredstva.

Druga razlika s knjižnim jezikom je povezana z besednim redom v vzročnem odvisniku. Ta je tak, kot bi ga uvajal priredni veznik, torej besedni red trdilne povedi.

Jəs sən mogla še prec xitro zəčənt dialət po xiši, zarat ki moja mama je umərļa, ki ni miəla šə štīardeset liat, od jatke. [br.]

V tem primeru gre za prenos skladenjskega vzorca oziroma skladenjsko kalkiranje iz italijanščine in furlanščine.

Namerni odvisnik

Namerni (finalni) odvisnik je stavčno prislovno določilo namere h glavnemu ali nadrednemu stavku. V knjižnem jeziku ga uvaja veznik *da* (SS, 2000, 644), v nadiškem in briškem narečju poleg tega še *za de/br. za də*.

Je paršu se obhajāt v Gorenjo Mierso, zak v njega fari nie bluō družega otrokə, de bi se z njim parbližu h parvemu svetemu obhajilu. [nad.]

Pole malo sklempu, za də sə ja numalo potolažlo /.../. [br.]

Mnogo pogostejše kot z razvezanim odvisnikom pa se namera v nadiških govorih ubeseduje s predložno zvezo *za* + nedoločnik. Taka struktura je razširjena v italijanščini in furlanščini, zato gre sklepati, da se je od tod razširila v jezikovne sisteme slovenskih govorov na

26 Taka ločitev obstaja v angleškem jeziku. Termin odvisnik razloga je uporabljen kot nadpomenka v tem smislu, da pokriva več pomensko sorodnih vrst odvisnikov (v slovenski terminologiji bi mu ustrežal termin vzročnostni odvisnik). Quirk (2008, 1103–1104) tako navaja naslednje tipe odvisnikov razloga:

1. Odvisnik vzroka in učinka: *Rože tako dobro uspevajo, ker sem jih poškopila*. 'Vzrok (razlog) za njihovo dobro uspevanje je moje škropljenje.'

2. Odvisnik razloga in posledice: *Zalila je rože, ker so bile suhe*. 'Razlog zalivanja rož je bila njihova izsušenost.'

3. Odvisnik spodbude in rezultata: *Rože sem zalila, ker so mi starši tako naročili*. 'Moja spodbuda za zalivanje rož je bilo naročilo staršev' ali 'Razlog, da sem zalila rože, je bilo naročilo staršev.'

4. Odvisnik okoliščin in posledice: *Ker se je vreme izboljšalo, bomo tekmo odigrali, kot je bilo predvideno*. 'Glede na dejstvo, da se je vreme izboljšalo, bomo tekmo odigrali /.../'

Vsi zapisani zgledi navajajo neposredni razlog za izvršitev dejanja, opisanega v glavnem stavku. Obstajajo pa tudi odvisniki razloga, ki izražajo posreden razlog, ki ni neposredno povezan z dejanjem, opisanim v glavnem stavku. Primer: *Maja je v Londonu, ker mi je od tam telefonirala*. 'Ker mi je Maja telefonirala iz Londona, vem, da je trenutno tam.'

Angleška delitev je sicer dovolj natančna in zdi se, da z zgledi dovolj prepričljiva, vendar že terminološka neenakost poimenovanja, v slovenščini je vzroč(nost)ni odvisnik nadpomenka za odvisnik razloga, v angleški terminologiji pa prav nasprotno, povzroča dodatno zmedo pri že tako težko določljivi meji med odvisnikom vzroka in odvisnikom razloga.

27 Delitev konektorskih zvez na zveze razloga (ali utemeljevanja) in vzroka se zdi smiselna tudi s pomenskega vidika oziroma z vidika vsebinske besedilne organiziranosti. Zveze vzrok – posledica in posledica – vzrok namreč besedilo organizirajo s posledičnim delom kot pomensko zaključevalnim (zapiralnim), saj je vzročno dejanje ne glede na njegovo skladenjsko zapovrstje v zloženi povedi časovno predhodno posledičnemu dejanju, medtem ko zveze posledica – razlog besedilo pomensko odpirajo ali dovoljujejo njegovo linearno izpeljavo. S stališča odpiranja oziroma izpeljave besedila mora razlog v povedi slediti posledici in ne obratno (Velčič, 1987, 107–108).

28 S tega stališča je zato vprašljivo avtomatično pretvarjanje prirednih zvez *saj* v podredne *s ker*.



Slika 2: Medana, Brda. Foto: Janja Košuta Špegel, 2013.

zahodu. V briških govorih ta struktura v rabi ni več pogosta, vendar primeri dokazujejo, da so jo v preteklosti poznali. Najbrž je njeno opuščanje povezano z vplivno močjo slovenskega knjižnega jezika, ki mu je briško narečje od leta 1947 bolj izpostavljeno kot italijanskemu in furlanskemu jeziku. To je še ena od razlik med obema narečjema iste jezikovne skupine, ki sta danes izpostavljeni dvema različnima knjižnima in uradnima govorima jezikoma.

Potle bo prepozno za se jokati an vprašat oproščenje. [nad.]

Pole pa smo začel obnaujat tist kos za vinograd, za tarte kladat notarka. [br.]

Dopustni odvisnik

Dopustni odvisnik je stavčno prislovno določilo dopuščanja h glavnemu ali nadrednemu stavku. Možno ga je pretvoriti v protivno priredje.

Čeprav ga je znotraj raznašalo od smeha, tega navzven ni pokazal. = Znotraj ga je raznašalo od smeha, **toda** navzven tega ni pokazal.

V knjižnem jeziku je med dopustnimi konektorji najnavadnejši veznik *čeprav*, blizu mu je *četudi*.²⁹ V obravnavanih nadiških in briških besedilih pa se je v naboru protivnih konektorskih sredstev za najpogostejše uporabljano izkazala frazeologizirana zveza *tut če* 'četudi', v nadiškem narečju tudi v obliki *an če* 'in če', poleg te je

poznan še veznik *čeglih/br. čelih* 'červavno'. Odklon od knjižnega jezika predstavlja še prisotnost konektorja *pa* ob zvezi *tut če*.³⁰

*Tekart tut če b mi dal navianki, bi na tial ostat tan, **tut** ča ja blo ma navian dostkart bujš ku dama.* [br.]

*Perina je bla parlietna žena an nie mogla imiet otruo, **an če** jih je zlo želiela.* [nad.]

*Ist nosin naprej tolo navado, **čeglih** kajšne matera so jo zapustile.* [nad.]

*Ja blo lapuo, **pa tut če** ni blo ki jiašt.* [br.]

Pogojni odvisnik

Pogojni odvisnik je stavčno prislovno določilo h glavnemu ali nadrednemu stavku. S pomenskega vidika pogojno razmerje izraža, da je situacija, ubesedena v glavnem stavku, odvisna od situacije, ubesedene v pogojnem odvisniku, kar pomeni, da je uresničitev dejanja v glavnem stavku odvisna od izpolnitve pogoja v podrednem stavku. (Quirk et. al., 2008, 1088). V izreku *Če postaviš otroka na tla, bo vpil* govorec sporoča poslušalcu, da uresničitev trditve o otrokovem vpitju temelji na izpolnitvi pogoja, to je, da otroka postaviš na tla. Enako nalogo ima dopustni odvisnik, s to razliko, da je situacija v glavnem stavku dopustnega razmerja nepričakovana glede na situacijo, ubesedeno v dopustnem odvisniku (prav tam).

Konektorji pogojnega razmerja v slovenskem knjižnem jeziku so: *če*, *ko*, *ako* in *da*,³¹ v nadiškem in briškem narečju pa je najpogostnejši pogojni konektor *či/br. ča*,³² v nekaterih redkih primerih tudi *de/br. da* in *ku* 'ko'. V tvorbi pogojnega odvisnika za sedanji in prihodnji čas, ko je dejanje uresničljivo, odklona od knjižnega jezika ni.

Či se ti pried zajeziš, puošš domov, an či se jest pried zajezin, ti plačan, vse, kar nardiš. [nad.]

***Da** b mial dnar, bi loxno mārski spramānil.* [br.]

***Ku** nis bi vojak, sa ti usa pupe si smejal.* [br.]

Razlika med slovenskim knjižnim jezikom in nadiškim narečjem na eni strani ter briškim narečjem na drugi se pojavlja v rabi predpreteklika (pluskvamperfekta) v pogojnem odvisniku, ki izraža potrebno, a neizvršeno dejanje, to je dejanje, ki se ne more več uresničiti.

*Če bi bil vedel, da je Marta tako jezikava, **je** gotovo ne bi vzel.*

29 Drugi dopustni vezniki so bolj ali manj stilno zaznamovani: *dasi*, *dasiravno*, *dasitudi*, *akoprav*, *akotudi*, *akoravno*, medtem ko je *ako* v rabi zastarel. V čustveno obarvanih besedilih se lahko uporablja tudi ničelni veznik: *Stori mu še tako uslugo, že drugi dan te na cesti ne bo več spoznal* (SS, 2000, 444).

30 Pri konektorju *pa* je v tem primeru nejasno, ali je uporabljen v vezniški ali v členkovni funkciji.

31 Podredno pogojno razmerje se lahko izrazi tudi z nedoločniško obliko: *Govoriti pred njo take stvari, to bi bilo precej drzno*. Pogojni odvisniki so včasih zelo blizu časovnim: *Če mačke ni doma, miši plešejo* in *Kadar mačke ni doma, miši plešejo* (SS, 2000, 645).

32 Poleg veznika *če* se v glavnem stavku lahko pojavlja prislovni *potem*, ki eksplicitno izraža kohezivno vez. Ob njegovi uporabi je zaporedje stavkov stalno, in sicer v zaporedju pogoj – posledica, zato je kohezivni element tudi predvidljivo anaforičen (Gorjanc, 1998, 376): *Či če dialat use sam, pole ni diale, ne.* [br.]

V slovenskem knjižnem jeziku se *bi bil* v glavnem stavku pogojnega razmerja lahko skrajša v *bi* (SS, 2000, 396), v nadiškem narečju pa je raba predpreteklika v pogojnem odvisniku za pretekli čas pravilo, kar kaže na arhaičnost narečja. Raba predpreteklika je v briškem narečju poznana, vendar ne več v rabi.

Ratalo je, de adan je biu pardielu takuo malo vina, de je biu zgubu še tiste, če je biu poviedu komitatu. [nad.]

Če san bla mogla, san jo bla ubila. [nad.]

Razlika med slovenskim knjižnim jezikom in briškim narečjem na eni strani ter nadiškim na drugi pa se kaže v rabi povednega naklona namesto pogojnega v nadiškem narečju.

An še bruoazar, de je poskarbeu muoj nunac od karsta vam parnest fotografijo, če ne nista bli vidli, kakuo san liepa. [nad.]

V briškem narečju smo rabo predpreteklika in povednega naklona za izražanje neuresničljivega pogoja v preteklosti zasledili le pri starejšem informatorju.³³

Ča san biu jast tekrat ložu naprimiar še nu štopnju vač, san biu meu danas tistix deset taužant vač. [br.]

SS navaja primer rabe povednega naklona namesto pogojnega tudi v knjižnem jeziku: *Da sem to vedel, te ne bi ničesar prosil*, vendar je to danes v rabi redko (SS, 2000, 645). Vprašanje je, ali je bil v preteklosti to bolj pogost pojav in ali je bila ta struktura v vlogi pogojnega glagolskega naklona za pretekli čas poznana po celotnem slovenskem območju. To je vsekakor možno, vendar na zahodu ne moremo zanemariti vpliva govornice italijanščine, ki v takih primerih pozna rabo imperfekta tipa *Se sapevo che eri senza soldi, te li prestavo io*. Raba imperfekta je v takih primerih možna tudi v furlanščini.³⁴ Če je tako, lahko domnevamo, da se je raba v slovenskem jeziku sicer že obstoječe strukture razširila pod vplivom pogostnosti njene rabe v sosednjem jeziku.

VEČPOMENSKOST VEZNIKA *KI/KĀ*

Ob koncu prispevka se zdi smiselno opozoriti še na večpomenskost veznika *ki/kā*. Pravzaprav se tu postavlja vprašanje o ustreznosti rabe termina večpomenski. Z besedilnega vidika, torej glede na vloge veznika *ki/*

kā v besedilu, bi bilo verjetno ustrežnejše govoriti o več različnih konektorskih sredstvih s prekrivno izrazno podobo. *Ki/kā* se v nadiških in briških besedilih namreč pojavlja v več vlogah. Poleg uvajanja prilastkovnega odvisnika ima še naslednje vloge:

v obeh obravnavanih narečjih uvaja časovni odvisnik

Dostkrat potlè, ki je pred cajtam umaru, san se grivala, de morebit san mu vzela voz ust tiste, ki je imeu buj potriebo ku ist '.../' ko je pred časom umrl '.../'. [nad.]

v briškem narečju uvaja vzročni odvisnik oziroma vzročno priredje

Sā xodilo xodit, ki tekart ni blo tomobilu '.../' kajti / ker takrat še ni bilo avtomobilov'. [br.]
Narvač ja blo čariašan, ki sa narvač ot čariašan živalo '.../' kajti / ker takrat se je živel največ od češenj'. [br.]

v nadiškem narečju uvaja primerjalni odvisnik načina

Gaspuod dohtor, naš problem je, de na viemo, če znamo snubit takuo, ki 'kot' gre. [nad.]

Da ne gre za eno samo besedo, je etimološko utemeljil že Škrabec (1994, 326).³⁵ V zvezi z nadiškimi in briškimi besedili se je izkazalo, da lahko govorimo celo o štirih pomensko različnih konektorjih (*ko*, *ker*, *kajti* in *kot*), ki so v procesu glasovnega razvoja dobili prekrivno izrazno podobo. Ta je prekrivna še z glasovno podobo vprašalnega zaimka *kaj*, količinskega zaimka *koliko* ter oziralnega *kar*.

Mi prau ni blo nač jasno, ki 'kaj' če miat od mene. [br.]

Od sada napri bota muorli dokazat, ki 'koliko' dost vajata zaries. [nad.]

/.../ de morebit san mu vzela voz ust tiste, ki 'kar' je imeu buj potriebo ku ist. [nad.]

ZAKLJUČEK

Razlike med gradnjo podrednih stavčnih struktur v nadiškem in briškem narečju ter v knjižnem jeziku so v rabi prevzetih podrednih struktur, ki jih knjižni jezik ne pozna:

33 Še en starejši informator je rabo potrdil. Mlajši pa tega ne uporabljajo več. Predpreteklik se še vedno uporablja le v ustaljeni frazi *Tega nisan biu reku* 'Tega si ne bi nikoli mislil'.

34 Za informacijo se zahvaljujem dr. Giorgiu Cadoriniju.

35 V zvezi z oziralnim zaimkom *ki* v vlogi veznika Škrabec meni, da ne moremo govoriti o eni besedi, pač pa o dveh različnih, ki pa sta v procesu spreminjanja postali enakozvočni. *Ki/kā* (staro *kir*) je nastalo iz *k-iže*, stc. *iže*, *ki/kā* (staro *ker*) kot veznik vzročnega odvisnika pa je nastal iz *k-že*, stc. *ježe*. V razpravi *O nekaterih ozirnih zaimkih* (Škrabec, 1994, 282–283) omenja *kā* tudi kot varianto za *ko*, ki je »okeršan kadar«.

predložna zveza *brez* + nedoločnik/nedoločniški polstavek v vlogi načinovnega odvisnika ter b) predložna zveza *za* + nedoločnik/nedoločniški polstavek v vlogi namernega odvisnika. Razlika je tudi v izpustu anaforičnega osebnega zaimka v prilastkovem odvisniku ter v besednem redu v odvisnem stavku. Tudi tu gre za vpliv italijanske in furlanske gradnje odvisnika. Razlika je še v rabi nedoločniškega polstavka v vlogi predmetnega odvisnika in povednega naklona v pogojnem odvisniku: obe strukturi slovenski knjižni jezik pozna, vendar sta v rabi veliko manj pogosti kot v (predvsem) nadiškem narečju. Njunjo pogosto rabo lahko pripišemo vplivu sosednjih romanskih jezikov, kar je okrepitev rabe jezikovne strukture zaradi jezikovnega stika. Raba

predpreteklika v pogojnem odvisniku pa kaže na arhaičnost (predvsem) nadiškega narečja.

Razlika v gradnji odvisnikov med nadiškim in briškim narečjem ni v rabi različnih struktur, ampak v pogostosti rabe prevzetih struktur; te so v nadiškem narečju pogostejše kot v briškem.

Nabor konektorskih sredstev v obeh narečjih se ne razlikuje bistveno od nabora konektorskih sredstev v knjižnem jeziku, razlika je le ta, da se v briškem narečju pogosto rabijo sestavljena konektorska sredstva (npr. *kamarki*, *karki*, *čiaki*, *otčiaki* ipd.). Razlika med narečjema in knjižnim jezikom je še v večfunkcijskosti konektorja *ki/br.* tudi *kə*.

SUBORDINATE CLAUSES IN THE NADIŠKO/NATISONE AND THE BRDA/COLLIO DIALECTS

Danila ZULJAN KUMAR

Scientific Research Centre of Slovenian Academy of Sciences and Arts, Research station Nova Gorica, 5000 Nova Gorica, Delpinova 12, Slovenia
e-mail: DZuljan@zrc-sazu.si

SUMMARY

Several linguistic surveys have been published on the Nadiško/Natisone and the Brda/Collio dialects – the first one is spoken along the Nadiža/Natisone river and its affluxes in Italy and in Livek in Slovenia, the second one in the Slovenian and Italian parts of the Brda/Collio region – so far, however, they mainly concentrated on phonology and partly morphology, while there were only few surveys on syntactical issues. For this reason the articles focuses on the building of the subordinate clauses in the Nadiško/Natisone and the Brda/Collio dialects and compares it to the building of the structures with the same functions in the Standard Slovenian language. The survey has shown that the differences in the building of subordinate clauses between the Nadiško/Natisone and the Brda/Collio dialects on the one hand and the Standard Slovenian on the other are mainly in the use of the borrowed subordinate structures that are not known to the Standard Slovenian language: a) prepositional phrase *brez* 'without' + infinitive/infinitival clause in the function of a manner clause and b) prepositional phrase *za* 'for' + infinitive/infinitival clause in the function of a purpose clause.

The difference is also in the ellipsis of the anaphoric pronoun in attributive clause and the word order in subordinate clause. Both differences can be attributed to the influence of Italian and Friulian building of subordinate clauses.

Another difference is in the use of the infinitival clause in the function of an object clause and the use of indicative mood in a conditional clause. Both structures are known in the Standard Slovenian language, but are used far less frequently than in (mainly) the Nadiško/Natisone dialect. Their frequency in use can be attributed to the influence of the neighboring Romance languages, what can be named the enhancement of use due to the language contact.

The use of *plusquamperfekt* in a conditional clause proves the archaity of (mainly) the Nadiško/Natisone dialect.

The difference between the Brda/Collio and the Nadiško/Natisone dialects is not in the use of different structures, but in the frequency of the use of borrowed structures. They are used more frequently in the Nadiško/Natisone dialect than in the Brda/Collio dialect, which proves the exposure of the two dialects to the two different (standard) languages.

The repertoire of connectors in the two dialects does not differ much from the repertoire of connectors in the Standard Slovenian language. The only difference is in the multifunctionality of the connector *ki/br.* also *kə* used in

the meanings of 'which, because', etc. The difference between the Nadiško/Natisone dialect and the Brda/Collio dialect is in the use of combined connectors in the Brda/Collio dialect which are not known in the Nadiža/Natisone dialect (e.g. br. kāmarki 'where to', karki 'when', čiaiki 'where', otčiaiki 'from where' etc.).

Key words: The Nadiško/Natisone dialect, the Brda/Collio dialect, subordinate clauses

OKRAJŠAVE, KRATICE

[br.] – briško, [nad.] – nadiško, SS – Slovenska slovnica Jožeta Toporišiča

LITERATURA

Aikhenvald, Y. A. (2007): Grammars in Contact. A Cross-Linguistic Perspective. V: Aikhenvald Y., A., Dixon, R. M. W.: Grammars in Contact. A Cross-Linguistic Typology. Oxford, Oxford University Press, 1–55.

Cazinkić, R. (2001): Oziralni prilastkovi odvisniki. Jezik in slovstvo, letn. 46, št. 1–2. Ljubljana, 29–40.

Cvetko Orešnik, V., Orešnik, J. (2009): Slovenski oziralni odvisniki v naravni skladnji. Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies 7. Ljubljana, 77–94.

Dapit, R. (1995): La Slavia Friulana: lingue e culture: Resia, Torre, Natisone. Bibliografia ragionata. Beneška Slovenija: jezik in kultura: Rezija, Ter, Nadiža. Kritična bibliografija. Cividale/Čedad, Circolo culturale Ivan Trinko/Kulturno društvo Ivan Trinko, S. Pietro al Natisone/Špeter, Cooperativa Lipa/Zadruga Lipa.

Dardano, M., Trifone, P. (1999): La nuova grammatica della lingua italiana. Bologna, Zanichelli.

Erat, J. (2007): Furlanska slovnica. Gramatiche furlane.

http://sabotin.p-ng.si/~jezik/furlanscina/Erat_2006_furlanska_slovnica.pdf (15. 2. 2010).

Heine, B. (2008): Contact-induced word order change without word order change. V: Siemund, P., Kintana (ed.), N. (ed.): Language Contact and Contact Languages. Hamburg Studies on Multilingualism. Volume 7. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 33–60.

Corjanc, V. (1998): Konektorji v slovničnem opisu znanstvenega besedila. Slavistična revija, letnik 46, št. 4. Ljubljana, 367–388.

Kodrić, S. (1995): Relativna rečenica. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska. http://bib.irb.hr/datoteka/426507.Kordic_Relativna_recenica.pdf (10. 1. 2013).

Marušič, B. (2013): Prispevek k poznavanju narodnostnih razmer v Brdih. Ob 140-letnici briškega tabora. V: Zuljan Kumar, D. (ur.), Gomiršek, T. (ur.): Brda in Brici. O ljudeh, zgodovini, jeziku, besedni umetnosti, stavbarstvu in rastlinstvu Brd. Dobrovo, Občina Brda, 107–128.

Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Svartvik, J. (2008): A Comprehensive Grammar of the English Language. Harlow, Essex, Longman.

Skubic, M. (1970): Primer sintaktičnega kalka. Jezik in slovstvo, letn. 16, št. 3 (november 1970/71). Ljubljana, 68–70.

Skubic, M. (1990): Skladenjski kalki romanskega izvora v zahodnih slovenskih govorih. Razprave 13. SAZU Ljubljana, 153–161.

Skubic, M. (1991): Interferenze sintattiche di origine romanza nelle parlate slovene occidentali. La strutturazione del sintagma aggettivale, della frase, del periodo. Linguistica 31. Ljubljana, 361–365.

Skubic, M. (1997): Romanske jezikovne prvine na zahodni slovenski jezikovni meji. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Spinuzzi Monai, L. (1996): Il clítico soggetto del friulano: un caso di calco sintattico in area slavo-romanza come modello di un'ipotesi ricostruttiva. V: Battisti Pellegrini, G. (ed.): Terza raccolta di saggi dialettologici in area italo-romanza. Padova, Consiglio nazionale delle ricerche. Separat.

Spinuzzi Monai, L. (1998): Implicazioni morfosemantische della deissi: uno studio fondato sulla dialettologia (area slavo-romanza). Firenze, Le Monnier. Separat.

Škrabec, S. (1994): Jezikoslovna dela 4. Cvetje z vertov sv. Frančiška (ur. Toporišič, J.). Nova Gorica, Frančiškanski samostan Kostanjevica.

Toporišič, J. (2000): Slovenska slovnica. Maribor, Obzorja.

Velčič, M. (1987): Uvod u lingvistiku teksta. Zagreb, Školska knjiga.

Zof, F. (1999): Gramatiche pratiche de lenghe furlane. Udine, Editrice Leonardo Pasian di Prato.

Zuljan Kumar, D. (2001): Narečne interference v skladnji beneškoslovenskih besedil. Magistrsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Zuljan Kumar, D. (2001/2002): Pomensko-skladenjski premiki v briškem in nadiškem narečju. Jezik in slovstvo, mar. 2001/2002, letn. 47, št. 5/6. Ljubljana, 193–200.

Zuljan Kumar, D. (2002): Stava členkov v beneškoslovenskih govorih. V: Jesenšek, M. (ur.), Rajh, B. (ur.), Zorko, Z. (ur.): Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika: ob življenjskem in strokovnem jubileju

prof. dr. Martine Orožen. Zbirka Zora, št. 18. Maribor, Slavistično društvo, 98–107.

Zuljan Kumar, D. (2003): Nekaj besednorednih posebnosti v nadiškem in briškem narečju. Jezikoslovni zapiski, št. 2. Ljubljana, 59–80.

Zuljan Kumar, D. (2004): Vpliv italijanščine in furlanščine na gradnjo zložene povedi v nadiškem in briškem narečju. Riječ, god. 10, sv. 2. Rijeka, 105–119.

Zuljan Kumar, D. (2008): Besedni red v govorjenih slovenskih narečjih. V: Toporišič, J. (ur.): Škrabčeva misel VI: zbornik s simpozija 2007. Nova Gorica, Frančiškanski samostan Kostanjevica, 121–135.